

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**CURRENT PROBLEMS OF IMPROVING CERTAIN PROVISIONS OF CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE**

Луценко Ю.В., д.ю.н., доцент,
начальник відділу

*Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю
при Раді національної безпеки і оборони України*

Тарасюк А.В., д.ю.н., доцент,
заступник керівника

Управління Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань

Стаття присвячена дослідженню існуючих проблем сучасності, які пов'язані з удосконаленням окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. У роботі звернуто увагу на те, що сьогодні проблема боротьби з не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями з врахуванням широкомасштабної воєнної агресії Російської Федерації проти України набуває неабиякої актуальності. Наголошується, що існування таких формувань створює загрозу для самої держави, несе потенційну небезпеку для кожного її громадянина. Безпосередня загроза воєнізованим або збройними формуваннями перш за все полягає у перешкоджанні здійсненню соціально-економічної функції держави, що у свою чергу, потребує спеціальних заходів кримінального та кримінального процесуального характеру. Наводиться судово-слідча практика у справах про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

З'ясовано, що діяльність не передбачених законом збройних формувань не контролюється державою альтернатива армії, спецслужбам, правоохоронним органам, яка може створити основу для тероризму, екстремізму, сепаратизму, масових заворушень, насильницького захоплення влади, збройного заклоту та інших злочинів. Відповідно, у результаті створення такого формування виникає загроза спричинення шкоди основним об'єктам кримінально-правової охорони. З моменту російської агресії на територіях, окупованих державою-агресором, були створені незаконні збройні формування, за допомогою яких ворог намагався досягнути своїх цілей щодо отримання контролю над частиною українських територій. Таким чином, не передбачені законом воєнізовані або збройні формування, підтримувані іноземною державою, є, без перебільшення, значною загрозою національній безпеці України.

За результатами дослідження, наводяться аргументовані пропозиції щодо необхідності внесення змін та доповнень до чинних Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України в частині протидії створенню не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Ключові слова: не передбачені законом воєнізовані або збройні формування, обороноздатність, громадська безпека, державна безпека, національна безпека, територіальна цілісність та недоторканність, боєздатність, основи конституційного ладу, воєнний конфлікт, тероризм.

The article is devoted to the study of the existing problems of modern times, which are related to the improvement of certain provisions of the criminal and criminal procedural legislation of Ukraine. The work draws attention to the fact that today the problem of combating illegal paramilitary or armed formations, taking into account the large-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine, is becoming extremely relevant. It is emphasized that the existence of such formations poses a threat to the state itself, carries a potential danger for each of its citizens. The direct threat to the paramilitary or armed formations is primarily the obstruction of the implementation of the socio-economic function of the state, which in turn requires special measures of a criminal and criminal procedural nature. Judicial and investigative practice in cases of the creation of paramilitary or armed formations not provided for by law is cited.

It was found that the activity of armed formations not provided for by law is an independent and not controlled by the state alternative to the army, special services, law enforcement agencies, which can create a basis for terrorism, extremism, separatism, mass riots, violent seizure of power, armed rebellion and other crimes. Accordingly, as a result of the creation of such a formation, there is a threat of causing damage to the main objects of criminal law protection. From the moment of the Russian aggression, illegal armed formations were created in the territories occupied by the aggressor state, with the help of which the enemy's goal of gaining control over part of the Ukrainian territories was achieved. Thus, paramilitary or armed formations supported by a foreign state that are not provided for by law are, without exaggeration, a significant threat to the national security of Ukraine.

Based on the results of the research, reasoned proposals are given regarding the need to make changes and additions to the current Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in terms of countering the creation of paramilitary or armed formations not provided for by law.

Key words: paramilitary or armed formations not provided for by law, defense capability, public safety, state security, national security, territorial integrity and inviolability, combat capability, fundamentals of the constitutional system, military conflict, terrorism.

Постановка проблеми. У Конституції України задекларовано, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17). Існування та розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, правової держави залежить від проведення ефективної, цілеспрямованої державної політики щодо захисту національних інтересів України. У зв'язку з цим гібридні виклики та загрози, які постали перед нашою державою на тлі негативних суспільно-політичних процесів у 2014 році, стали серйозним випробуванням для незалежності України, що зумовило екстрену трансфор-

мацію державної політики у сфері національної безпеки України, у тому числі в контексті вдосконалення правового регулювання державної безпеки України у воєнній сфері з урахуванням європейських стандартів та кращих світових практик [1, с. 6].

Тимчасова втрата контролю над окремими територіями Донецької та Луганської областей України, окупація Російською Федерацією частини суверенної території України – АР Крим та міста Севастополя, інспірований та підтриманий Кремлем збройний конфлікт, який переріс у відкрите збройне протистояння між Україною та РФ, а також інших територій, відсутність на них легітимних органів державної влади, дезорганізація та дезорієнтація

населення, безпека для життя і здоров'я осіб, які перебувають на непідконтрольних територіях, а також низка інших негативних чинників призвели до нетипових умов, у яких діюче законодавство України виявилось неефективним [2, с. 74].

Зазначене викликало необхідність удосконалення наявних законів та підзаконних нормативно-правових актів, а також розроблення і подальшої їх адаптації до особливостей безпекового середовища в Україні та світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України в контексті сучасних викликів та загроз у різні часи присвятили свої роботи такі вчені, як: А. А. Вознюк [3], Б. М. Головкін [4], О. Г. Колб [5], А. О. Конончук [6], В. А. Робак [7], І. С. Шапкін [8] та інші. Водночас зміни та доповнення до норм національного кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також існуючі виклики та загрози державності, які мають місце під час широкомасштабного вторгнення РФ на суверенну територію України спонукають до подальших наукових розвідок та удосконалення норм чинного законодавства України.

Метою статті є удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України в контексті сучасних викликів та загроз.

Викладення основного матеріалу. Стрімкий розвиток суспільних правовідносин, демократизація державних інституцій неможлива без наступальної боротьби зі злочинністю у різних її проявах. Держава в особі компетентних органів визначає правила поведінки, що спрямовані на гарантування безпеки кожній особі, а також встановлення стану захищеності суспільства та держави від різного роду протиправних посягань на охоронювані інтереси. Порушення цих приписів може призвести до завдання шкоди суспільним відносинам у різних сферах діяльності держави. На кримінально-правову охорону суспільних правовідносин спрямовані окремі норми кримінального та кримінального процесуального законодавства України. Однією з таких є норма, яка міститься у ст. 260 КК України («Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань»).

Сьогодні проблема боротьби з не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями з врахуванням широкомасштабної воєнної агресії РФ проти України набуває неабиякої актуальності. Існування таких формувань створює загрозу для самої держави, несе потенційну небезпеку для кожного її громадянина. Безпосередня загроза воєнізованим або збройними формуванням перш за все полягає у перешкоджанні здійсненню соціально-економічної функції держави, що у свою чергу потребує спеціальних заходів кримінального та кримінального процесуального характеру [9; 10; 11; 12].

Одразу звернемо увагу на те, що, як зазначають окремі фахівці, «... суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що створення та існування неконтрольованих суспільством і державою воєнізованих та збройних формувань є джерелами підвищеної небезпеки для суспільства, створює можливість їх використання для вчинення злочинів, переростання в банди, протистояння з органами влади, веде до необхідності приборкання їх силою з усіма впливаючими з цього наслідками та ін.» [13, с. 491]. Якщо не вдаватися до деталей, то в науці кримінального права панує однаковість думок з приводу об'єкта цього злочину. Його визначають як: громадську безпеку від діяльності непередбачених законами України воєнізованих або збройних формувань [14, с. 818]; суспільні відносини громадської безпеки у сфері гарантування безпеки невизначеного кола осіб та держави загалом щодо створення та діяльності стійких злочинних об'єднань [8, с. 93]; сукупність суспільних відносин, які забезпечують стан захисту особи, суспільства та держави від різних за зміс-

том загроз від непередбаченого законодавством збройного формування, створення та функціонування якого породжує обстановку не контрольованих державою дій значного числа озброєних осіб [15, с. 7–8].

На думку В. А. Робака, безпосереднім основним об'єктом злочину, передбаченого ст. 260 КК України, є суспільні відносини громадської безпеки з приводу гарантування стану захищеності невизначеного кола осіб від діяльності не передбачених законом воєнізованих і збройних формувань та дотримання, встановленого з метою забезпечення громадської безпеки, порядку створення воєнізованих формувань в Україні [16, с. 90–91]. А. А. Вознюк вважає видовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 260 КК України, суспільні відносини, пов'язані з забезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань, які посягають на ці злочини, заподіюючи їм шкоду або створюючи загрозу її заподіяння [17, с. 271].

А. О. Конончук дослідив місце вказаного злочину в кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн. Зокрема, у КК Данії його віднесено до злочинів проти Конституції і вищих органів держави, у КК Швеції – до злочинів, пов'язаних з образом монарха, у КК Швейцарії – до злочинів проти держави і оборони країни, у КК Іспанії – до злочинів, учинених з приводу здійснення основних прав і публічних свобод, гарантованих конституцією, у КК Норвегії – до злочинів проти конституційного устрою Норвегії і голови держави [18, с. 114; 6, с. 86]. У КК Азербайджану створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань відноситься до злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки держави [19, с. 291].

Розвиваючи цю концепцію, необхідно зазначити, що окремі науковці висловлюють думку про те, що громадська безпека є складовою національної безпеки [20, с. 15]. Зазначену позицію критикує А. А. Вознюк, вважаючи її неприйнятною, оскільки «... злочини проти основ національної безпеки – це переважно злочини проти безпеки держави. Поняття національної безпеки є значно ширшим, ніж поняття безпеки держави. Тому злочини проти держави та громадської безпеки можна буде віднести до злочинів проти національної безпеки лише тоді, коли закон про кримінальну відповідальність об'єднуватиме громадську безпеку і державну безпеку в межах одного родового об'єкта – національної безпеки. До цього моменту говорити в межах кримінального права України про громадську безпеку як складову національної безпеки принаймні некоректно» [21, с. 172]. Не вдаючись до наукового диспуту з А. А. Вознюком, зазначимо, що наукова думка щодо родового об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 260 КК України, залишилася незмінною з часів прийняття чинного КК України.

Разом з цим вважаємо, що теоретико-наукові концепції повинні враховувати реалії сьогодення та думку практиків. Найкраще, на нашу думку, судово-слідчу практику у справах про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань ілюструють вироки судів у конкретних кримінальних провадженнях. Наведемо висновки щодо окремих обставин, встановлених у конкретних судових виродах, які розглядалися судами.

Так, Бердянським міськрайонним судом Запорізької області у справі № 310/11388/15-к встановлено, що з вересня 2014 року по березень 2015 року включно обвинувачений, діючи умисно, брав участь у діяльності непередбаченого законом збройного формування «Оплот», тобто створеній всупереч вимогам Конституції України та законодавчих актів України воєнізованій групі, яка незаконно має на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю, яке було створено представниками організації терористичної спрямованості «ДНР», у її складі з метою забезпечення силового протистояння органам державної влади України, залякування

громадян та іншим чином обмеження загальнодержавних прав людини, зриву порядку функціонування підприємств і державних установ України на території Донецької області, блокуванні засобів транспортного сполучення та комунікацій, іншої протиправної діяльності, що вчиняється з метою залякування населення для досягнення політичних цілей, пов'язаних із порушенням територіальної цілісності та змін меж державного кордону України [22].

Слов'янським міськрайонним судом Донецької області у справі № 243/3396/22 встановлено, що на початку квітня 2014 року на території Донецької області України невідомими особами для насильницького підтримання влади незаконної самопроголошеної «ДНР» було створено непередбачене законом збройне формування, яке мало організовану структуру військового типу, а саме єдиноначальність, підпорядкованість, чітку ієрархічність та дисципліну, були озброєні вогнепальною зброєю, вибухівкою, а також мали тяжке військово озброєння та військову техніку. Крім того в зазначеному формуванні було визначено механізм вступу до нього, порядок проходження служби, в кожному структурному підрозділі ставились завдання щоденної діяльності, яка полягала в здійсненні методами військових операцій силової підтримки незаконно створених структур «ДНР», придушення організованого опору населення на окупованій території, депортації населення Донецької області, встановлення режиму військового стану, протистояння правоохоронним органам України, знищення їх живої сили і матеріальних засобів, а також скоєння інших тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень. Вказані формування дислокувались в різних населених пунктах та місцевостях Донецької області та мали загальну координацію керівництва [23].

У всіх наведених випадках судами дії суб'єктів було кваліфіковано за різними частинами ст. 260 КК України, подекуди за сукупністю із відповідними частинами ст. 263 КК України. Натомість, як вбачається, судами проігноровані окремі обставини, які свідчать про спрямованість умислу обвинувачених на спричинення шкоди окремим складовим національній безпеці України, зокрема територіальній цілісності і недоторканності, обороноздатності та боєздатності загалом, шляхом ведення бойових дій на боці незаконних воєнізованих формувань [24, с. 263]. На нашу думку, означені суспільні правопорушення виходять за межі звичайної громадської безпеки, відповідно, об'єкт злочинного посягання є також іншим.

Як зазначає О. І. Смирнов, діяльність не передбачених законом збройних формувань є непідлегла та не контрольована державою альтернатива армії, спецслужбам, правоохоронним органам, яка може створити основу для тероризму, екстремізму, сепаратизму, масових заворушень, насильницького захоплення влади, збройного заклоту та інших злочинів. Відповідно, у результаті створення такого формування виникає загроза спричинення шкоди багатьом, окрім суспільної безпеки, основним об'єктам кримінально-правової охорони. Викладене вище дає змогу визначити безпосередній об'єкт цього злочину як частину національної безпеки у виді стану загальної захищеності особистості, суспільства і держави від внутрішніх загроз, які виходять від не передбачених законом збройних формувань, а також зовнішніх загроз, які від них виходять, що діють на території іноземних держав і цілей, які суперечать інтересам держави [25, с. 65].

П. В. Агапов та А. Г. Хлебущкін, аналізуючи об'єкт організації не передбачених законом збройних формувань чи участі в ньому, звертають увагу на те, що він не повною мірою відповідає місцезнаходженню вказаного складу злочину в системі Особливої частини КК. Як звертають увагу вказані фахівці, якщо і визнати необхідність існування в законі про кримінальному відповідальність норми про організацію незаконних збройних формувань чи участі в ньому, то безпосереднім об'єктом цього пра-

впорухення необхідно вважати не громадську безпеку, а інші правоохоронювані інтереси, тобто основи конституційного ладу і безпеки держави [26, с. 107]. Тут виникає логічне запитання: що стало підґрунтям для отримання таких висновків. Насамперед, це кілька воєнних кампаній на Південному Кавказі, де федеральні війська РФ брали участь у придушенні сепаратистських рухів.

При цьому кримінально-правова та кримінологічна протидія не передбаченим законом збройним формуванням виявила декілька закономірностей. По-перше, досить часто не передбачені законом збройні формування містять елемент присутності іноземних представників, які в їхньому складі виконують певні завдання щодо ослаблення суверенітету держави на окремих територіях та відторгнення їх у самостійні утворення. По-друге, не передбачені законом збройним формування є своєрідним антиподом воєнної міці та обороноздатності держави, оскільки спрямовують свої зусилля на протидію збройним силам держави та правоохоронним органам. Події 2014 року, які мали місце в АР Крим й на окремих територіях Донецької та Луганської областей, а згодом і на низці територій України, яскраво свідчать про ефективність такої стратегії в разі відторгнення окремих територій і виведення їх із-під суверенітету держави. Як проаналізовано, саме зазначені завдання були поставлені російськими кураторами перед незаконними збройними формуваннями «ДНР» та «ЛНР», що дозволило на невизначений час окупувати окремі території України та обмежити на них державну владу України [27, с. 48].

У цьому контексті необхідно зазначити, що до боротьби з незаконними збройними формуваннями залучаються не лише підрозділи органів державної безпеки, внутрішніх справ, а й інші органи державної влади, які наділені такими повноваженнями [28, с. 56].

Також слід звернути увагу, що з моменту російської агресії на територіях, окупованих державою-агресором, були створені незаконні збройні формування, за допомогою яких і було досягнуто цілей щодо отримання контролю над частиною українських територій. Тобто незаконні збройні формування, підтримувані іноземною державою, є, без перебільшення, значною загрозою національній безпеці нашої країни.

А. А. Вознюк доходить до висновку, що в умовах загрози суверенітету, незалежності, територіальній цілісності України активно створюються та функціонують воєнізовані та збройні формування. Одні з них спеціалізуються на різноманітних протиправних діях, спрямованих на насильницьку чи іншу протиправну зміну або повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, зміну меж території або державного кордону України, порушення громадської безпеки, залякування населення, провокування воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення тощо. Натомість метою існування інших об'єднань є захист інтересів Української держави, її суверенітету, територіальної цілісності, незалежності, прав і свобод громадян від цих злочинів. Отже, діяльність одних формувань спрямована на вчинення злочинів, а інших – на запобігання їм [29, с. 41–48; 30, с. 629–630].

Як бачимо, незаконні збройні формування є значною воєнною загрозою не лише в суспільстві, а і в державі. У зв'язку з цим В. А. Робак підкреслює, що життєдіяльність не передбачених законом збройних формувань «... створює загрозу для існування самої держави, оскільки в структурі суспільства діють організовано, згуртовано і цілеспрямовано впливові у політичному, фінансовому, воєнному, ідеологічному і релігійному сенсі сили, кримінальні об'єднання, діяльність яких спрямована на руйнування Української держави. Зазначені формування перешкоджають здійсненню не лише кримінально-правової, а й соціально-економічної політики. Безперечним є той факт, що діяльність указаних об'єднань ставить під

загрозу суспільну безпеку, отже, у цьому випадку її охорона не лише виправдовує застосування кримінально-правових методів, а й вимагає їх застосування, у зв'язку з тим, що суспільство не може нормально функціонувати і розвиватися, якщо існує небезпека для його існування» [16, с. 18]. Характеризуючи ж об'єкт злочину, передбаченого ст. 260 КК України, вказаний науковець робить висновок про те, що у багатьох випадках при його вчиненні шкода спричиняється й іншим об'єктам кримінально-правової охорони, а не тільки громадській безпеці. А злочин, передбачений ч. 5 ст. 260 КК України, є багатооб'єктним завжди [7, с. 92].

Висновки. Беручи до уваги викладене, підтримуючи наукові позиції ряду вчених, а також враховуючи характер та специфіку злочину, передбаченого ст. 260 КК України, необхідно віднести його до суспільно небезпечних діянь, які посягають на державну безпеку України у воєнній

сфері. У зв'язку з чим, до ст. 216 КПК України необхідно внести наступні зміни та поповнення:

«2. Слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями ... 260 ... Кримінального кодексу України.»

Також вбачається за необхідне внести зміни та поповнення до ч. 6 ст. 260 КК України та викласти її в наступній редакції:

«6. Звільняється від кримінальної відповідальності за цією статтею особа, яка перебувала в складі зазначених у цій статті формувань, що вчинила дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно вийшла з такого формування і *своєчасно* повідомила про його існування *компетентні* органи державної влади та *сприяла розкриттю і розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням та діяльністю таких об'єднань*».

ЛІТЕРАТУРА

1. Луценко Ю. В. Кримінально-правове забезпечення державної безпеки України у воєнній сфері в контексті сучасних викликів та загроз: монографія. Київ: НА СБ України, 2021. 348 с.
2. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Щодо удосконалення окремих положень статті 216 Кримінального процесуального кодексу України в контексті протидії воєнізованим або збройним формуванням. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 лист. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 73–75.
3. Вознюк А. А. Концептуальні засади запобігання суспільно небезпечним діянням. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2(99). С. 156–165.
4. Головін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274–280.
5. Колб О. Г., Новосад Ю. О. Щодо змісту деяких детермінант, що обумовлюють та сприяють вчиненню злочинів. *Kelt: Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 4(20). С. 169–178.
6. Конончук А. О. Кримінально-правова характеристика створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них: дис. ... д-ра. філософ. 081 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 263 с.
7. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2008. 259 с.
8. Шапкін І. С. Кримінальна відповідальність за створення стійких злочинних об'єднань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. 203 с.
9. Луценко Ю. В. Правові аспекти класифікації злочинів проти воєнної безпеки України, які віднесені до Розділу I Особливої частини КК України (Злочини проти основ національної безпеки України) (Частина 1). *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3(9). С. 8–17.
10. Луценко Ю. В. Доктринальні положення кримінально-правової політики держави у сфері забезпечення воєнної безпеки України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2019. Вип. 138. С. 84-Луценко Ю. В. Правові засади формування та реалізації воєнної політики України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 130–136.
11. Луценко Ю. В. Теоретико-правові аспекти воєнної сфери в системі державної безпеки України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 3(32). С. 49–53.
12. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред.: В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2009. 1291 с.
14. Бейбулатов Б. Ш. Уголовно-правовые и криминологические аспекты организации и участия в незаконных вооруженных формированиях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ставроп. гос. ун-т. Ставрополь, 2001. 190 с.
15. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Акад. адв. України. Київ, 2008. 19 с.
16. Вознюк А. А. Видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258^б, 260 Кримінального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 262–275.
17. Конончук А. О. Об'єкт злочину, передбаченого ст. 260 Кримінального кодексу України. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2. С. 113–120.
18. Уголовный кодекс Азербайджанской республики / Научное редактирование, предисловие д-ра. юрид. наук, проф. И. М. Рагимова. Перевод с азербайджан. Б. Э. Аббасова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 325 с.
19. Тихий В. П. Поняття злочинів проти громадської безпеки. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків: Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2003. С. 15–18.
20. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. 652 с.
21. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 04.10.2017 р. у справі № 310/11388/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69379000> (дата звернення: 07.01.2023).
22. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 29.12.2022 р. у справі № 243/3396/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108121332> (дата звернення: 07.01.2023).
23. Луценко Ю. В., Черкасов О. О. Актуальні питання кримінальної відповідальності за самовільне залишення місця військової служби зі зброєю в умовах бойових дій чи особливого періоду. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 24 лист. 2017 р.). Київ: Ін-т УДО України при КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2017, Т 1. С. 262–264.
24. Смирнов О. И. Уголовно-правовая характеристика организации незаконного вооруженного формирования или участия в нём: автореф. дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.08 / Ур. гос. юрид. акад. Екатеринбург, 2014. 22 с.
25. Агапов П. В., Хлебущкин А. Г. Организация незаконного вооруженного формирования или участие в нём: политико-правовой, криминологический и уголовно-правовой анализ: монография. Москва: Юридические программы, 2005. 136 с.
26. Остафійчук Г. В., Олейніков Д. О., Сичевський В. В. Розслідування посягань на територіальну цілісність і недоторканність України: наук.-практ. посіб. Харків: Право, 2018. 184 с.
27. Крутов В. В., Качуровський І. А. Методичні підходи до підготовки тактичних навчань з підрозділами швидкого реагування Державної прикордонної служби України. *Честь і закон*. 2017. № 4 (63). С. 56–62.
28. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 40–49.
29. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: Маслаков, 2018. 928 с.